

«Массалык маалымат каражаттары жана шайлоо»

Бул колдонмо шайлоо процесстерин чагылдырган жана чагылдырууга катыша турган журналисттерге, жогорку окуу жайлардын журналистика факультетинин кызматкерлерине, студенттерине арналган. Колдонмо шайлоого байланыштуу маселелерди маалымат каражаттарында чагылдырууда кездешкен чыр-чатактуу учурлардын алдын алуу максатын көздөйт.

Колдонмо “Журналисттер” коомдук бирикмеси тарабынан, Кыргызстан “Сорос Фондунун каржылоосу менен, “Жалпы маалымдоо каражаттары жана шайлоо” долбоорунун алкагында басылды.

Түзүүчү - Нургүл Максумова, редактор - Жыргалбек Касаболотов.

«Массалык маалымат каражаттары жана шайлоо»

Шайлоо процесстерин чагылдыруу биздин кыргыз басылмаларында, журналисттер арасында бир топ проблемалуу жагдайлардан болуп келет. Андыктан бул колдонмо кыргыз тилдүү кесиптештерге багытталып отурат.

Өлкө 17 жылдык эгемендүү тарыхында бир нече шайлоолорду өткөрдү. Албетте, бул кампанияларда басылмалар четте калган жок. Бүгүн биз сөз козгой турган нерсе – массалык маалымат каражаттары шайлоону канчалык деңгээлде туура жана объективдүү, сабаттуу, мыйзам чегинде чагылдырып келе жаткандыгы. Алар Шайлоо кодексиндеги ММКларга тиешелүү беренелерде каралган тартипти канчалык деңгээлде сакташат? Аларды сактабай коюп, калпыстык кетирип, мыйзам бузуп, доого жыгылып жаткан жокпу? Эгер андай учурлар болсо, кантип сактаныш керек, же соттук териштирүүлөргө чалынып албаш үчүн эмне кылыш керек?..

Акыркы учурда эл аралык жана журналисттик уюмдардын демилгеси менен кыргыз тилдүү массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрүн шайлоону туура чагылдырууга үйрөтүү иштери жүрүп келет. Бирок бул аракеттер али аздык кылып, кесиптештерди кайра-кайра окутуу, үйрөтүү милдети турат.

Кыргыз тилдүү ММКлардын шайлоого байланыштуу иштерин карай келгенде үч нерсени байкоого болот. Биринчи көрүнүш - кантип, кандай чагылдырууну билбестиги. Атайын каралган мыйзамдар туурасындагы маалыматтын жоктугу. Экинчи көрүнүш – мыйзамдарды эске албай же, орой айтканда тоготпогондук менен мамиле кылып, өз билгениндей чагылдырышканы. Ал эми үчүнчүдөн үгүт өнөктүгү расмий түрдө жарыяланганга чейин бул темага таптакыр тийбей турууну эп көрүшөт. Журналисттер менен шайлоону чагылдыруу темасында сүйлөшө келгенде, мындай көз караштарын жашырышпайт деле.

2009-жылдын 23-июлунда болуучу президенттик шайлоо боюнча, талапкерлер тууралуу кыргыз басылмалары учурда арбын жазышууда. Бир катар газеталар үгүт иштери баштала электе үгүт маанайындагы материалдарды берип жиберешти. Андан сырткары, биз жогоруда сөз кылган экинчи топто киргизилген мүнөздөгү материалдар да арбын кездешет.

Май айында түштүк областтардагы ММК кызматкерлери үчүн өткөн окуу учурунда Жалал-Абад областтында түптөлүп эле калган газеталардын биринин редактору өз катасын таап чыкты. «Биз буга чейин эле, келе жаткан президенттик шайлоо боюнча материал жасап, сурамжылоо жүргүзгөн элек. Анда президенттик талапкерлердин бирөөсүн конкреттүү түрдө, аты-жөнүн жазып, «бул президент болсо гана өлкө оңолот» деген респонденттин жообун бакыйтып туруп жарыялап жибергенбиз. Эми эмне болот, биз көрсө, Шайлоо кодексиндеги эрежелерди бузуптурбуз да?», - деди алаканын жайып баш редактор.

Бишкекте басылган дагы бир газетанын жетекчилеринин бири, маалымат бербей эле, талапкерди үгүттөгөн материал жазууга кызыкдар экендигин айтты. «Талапкерлердин баары эле эл менен жолугуп, убадасын катыра беришет. Кайсынысын кантип жазарды билбейбиз. Калпыс берип албайлы деп, үгүттөө башталганча жазбай турабыз. Ал эми газета бешинчи күндөрү чыккандыктан, башка темалары деле жетиштүү. Үгүт башталганда гана талапкерлерге чыгып, рекламалык материалдарды даярдайбыз», - дейт редактордун орун басары болуп иштеген кесиптешибиз.

Шайлоо өнөктүгүн чагылдыруу жаатында иштеген кыргыз тилиндеги басылмаларга учкай токтолсок, жалпы акыбал ушундай.

Андыктан тоготпостук кылбай, «кайсыл жерден жаңылабыз» деп кооптонбой же ката кетирип алгандан кийин төгүндөө берип же соттошуп жүрбөй, шайлоону чагылдыруунун жол-жоболорун, эрежелерин өздөштүрүп, мыйзамдарды билип алгандан өтөөрү жок.

Ошондо гана сиздер шайлоо жүрүшүндө окурмандарды так жана туура, баш айлантпаган маалыматтар менен камсыз кыла аласыздар.

Шайлоо учурундагы ММКлардын ролу жана функциясы

Шайлоо учурунда калкка, добуш берүүчүлөргө, дегеле коомчулукка маалымат берүү – массалык маалымат каражаттарынын негизги милдеттеринин бири. Журналисттердин элге так, туура, эч бир талапкерге жан тартпай маалымат бериши шайлоонун демократиялуу, ачык өтүшүнө кошкон салымы да болуп саналат. Себеби, шайлоо процессинде, үгүт иштери жана үгүт учурунда журналисттик позициядан туруп берилген маалымат элдин талапкерди салмактап, таразалап тандап алуусуна аздыр-көптүр көмөкчү болуп бере алат. Учурда кыргыз журналистикасы адистик өнүктөн алып караганда телчигүү маалында экендигин эске алсак, шайлоо жаатында берилген маалыматтарда да аксап келебиз. Андыктан, бул колдонмону ушул багытта иштеген жана иштей турган журналисттерге жол көрсөтүү максатында сунуштап отурабыз.

Эгерде президенттик шайлоонун мисалында алсак, Жогорку Кенеш токтом кабыл алгандан тартып расмий жана расмий эмес даярдыктар башталат. Ал албетте, шайлоонун жыйынтыгына чейин уланат.

Шайлоо датасы такталган күндөн тартып жүрө турган иш-аракеттерди шарттуу түрдө төмөнкү этаптарга бөлүштүрсөк болот. Алар:

- * Талапкерлерди көрсөтүү
- * Каттоодон өтүү
- * Шайлоо алдындагы үгүт иштери
- * Тынч күн (добуш берүүнүн алдындагы күн)
- * Шайлоо күнү
- * Шайлоонун жыйынтыгы
- * Шайлоо өткөндөн кийинки мезгил же «... шайлоонун эртеси»

Бул этаптардын активдүү катышуучуларынын бири – массалык маалымат каражаттары жана журналисттер. Бул процесстердин бардыгында - ким талапкерлигин койду, БШК кимди каттоодон өткөрдү же кимден баш тартты, эмне себептен каттабай койду, президенттикке канча талапкер аттанды, кимиси кайда жүрдү, эмне деп убада берди, кимдин кемчилигин ким чукуп чыкты - айтор, бүйүр кызыткан окуялар толтура. Булар жөнүндөгү маалыматтар жөнөкөй шайлоочудан тартып жогорку мамлекеттик кызматтарда иштегендерге, саясатчыларга чейин кызыктырат. Алар - журналисттин калеми, үнү, тарткан фото сүрөттөрү менен элге жетиши керек.

Канткенде калыстык кетирбейбиз?

Шайлоо иши - ызы-чууга, кызыл чеке болгон талаш-тартыштарга, өз ара араздашууларга, айтор, түркүн-түстүү эмоцияга бай процесс.

Дал ушул ызы-чуулуу кампанияны окурмандарга, угармандарга, көрөрмандарга жеткирүү вазийпасы массалык маалымат каражаттарына жүктөлгөн. Демек, журналисттерден талапкерге карата бурмаланбаган, шөкөттөлбөгөн, мактабаган же тескерисинче каралабаган, тараптарды чыр-чатактарга чакырбаган, чатак отун жакпаган, негизгиси - окуяны болгонун болгондой баяндаган, чыныгы журналисттик позициядан туруп берген кабар, маалымат талап кылынат. Бул - жоопкерчилик жана дагы бир ирет жоопкерчилик. Кыргыз Республикасынын Шайлоо кодексинде шайлоо учурунда журналисттердин да ишмердүүлүгү, алардын укуктары жана милдеттери туурасында айтылат.

Шайлоо мезгилинде ММКлар маалымат берип жана талапкерлердин шайлоо алдындагы үгүт өнөктүгүндө бул өнөктүккө да катыша алат.

«Шайлоолорду өткөрүүдө эфир убактысы жана басма сөз аянты үчүн акы төлөөнүн өлчөмү жана башка шарттары жөнүндө маалыматтар тийиштүү телерадиоберүү уюму, мезгилдүү басылманын редакциясы тарабынан шайлоолорду дайындоо жөнүндө чечим расмий жарыялангандан кийин 10 календардык күндөн кечиктирбестен жарыяланууга жана ошол эле мөөнөттө шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүшү үчүн бардык талапкерлерге, саясий партияларга эфир убактысын, басма сөз аянтын берүүгө даяр экендигин билдирүү менен Борбордук шайлоо комиссиясына жана

шайлоолорду уюштуруп жаткан шайлоо комиссиясына берилүүгө тийиш», - деп белгиленген КР Шайлоо кодексинде (30-берене, 18-пункт).

Үгүт өнөктүгүнө катышып жаткан басылма билбестиктен же тажрыйбасыздыктан, башка бир талапкердин аброюна шек келтирген маалымат, материалдарды жарыялап жибегиши мүмкүн. Же болбосо, бир талапкерге экинчи бир атаандашы тарабынан жалаа жабуу, каралоо болушу ыктымал. Бул жарыяланып кетти дейли. Анда жоопкерчилик басылма жетекчилигине жүктөлөт да, ал маалыматты жокко чыгарууга, б.а. чын эмес экендигин айтып, төгүнгө чыгарууга туура келет.

«Мындай маалымат жарыялоого жол берген массалык маалымат каражаттары талапкердин, саясий партиянын талабы боюнча төгүндөөнү жарыялоого же чындыкка ылайык келбеген же аны бурмалаган макалага же билдирүүлөргө түшүндүрмөлөрдү жарыялоого милдеттүү. Төгүндөө же түшүндүрмө мезгилдүү басылманын кийинки санындагы атайын рубрикада жооп берилип жаткан маалымат басылган ошол эле тилкеде, ошол эле шрифт менен, ал эми телекөрсөтүү же радио аркылуу берилгендерге төгүндөө же түшүндүрмө келип түшкөн күндөн тартып кийинки чыгарылышта берилет», - деп жазылган КР Шайлоо кодексинде (36-берене, 5-пункт).

Стандарттарды сактасак, өзүбүз сак да болобуз, өзгөлөргө да кесепетибиз тийбейт

Шайлоо өнөктүгү учурунда көптөр үчүн көңүлдүн борборунда болуп келген **маалыматтык жактан камсыздоо** жана **үгүттөө** деген маселе бар.

КРдин Шайлоо кодексинде «**шайлоо алдындагы үгүт - Кыргыз Республикасынын жарандарынын, талапкерлердин, талапкерлердин ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн жана ишенимдүү адамдарынын, саясий партиялардын шайлоо өнөктүгү маалында маалыматты даярдоо жана таратуу боюнча иши, ал шайлоочуларды тигил же бул талапкерлерди (талапкерлердин тизмесин) жактап же аларга каршы добуш берүүгө түртүү максатын көздөйт же ага түртөт**» деген аныктама берилет.

Үгүт менен маалымат берүүнү окурмандар эмес, кээде журналисттер өздөрү да чаташтырып алган учурлар кездешет. Шайлоо кодексине таяна турган болсок, үгүттүн элементи окурмандарды тигил же бул адамга добуш берүүгө түртөт. Демек, журналист маалымат берип жаткан учурда талапкерге басым коюп, аны окурмандарга жактап, же ал туурасында өзүнүн позитивдүү пикирлерин кошо койбостон, бейтараптуу бериши кажет. Бейтараптык, жан тартпастык демекчи, мындай талаптар менен эрежелер - учурда кыргыз ММКларынын басымдуу бөлүгү өздөштүрө албай келе жаткан журналистиканын эл аралык стандарттары.

Шайлоо учурунда биз элге маалымат жеткиришибиз зарыл. Болгон окуяны, абалды, жагдайды шайлоочуга журналистикадагы ар кыл жанрлар аркылуу баяндап беребиз.

Кеп кезеги юридикалык ликбезде

Жогоруда шайлоо процесси жана аны журналисттердин чагылдырышы, коомду маалымат менен камсыздоо жана шайлоо алдындагы үгүт өнөктүгү боюнча сөз козголду. Андан сырткары журналисттерге маалымат менен иштөө туурасында учкай айтып бердик.

Ал эми төмөндө Медиа Өкүлчүлүк Институтунун юристтери тарабынан даярдалган журналисттер үчүн колдонмону сунуштайбыз. Шарттуу түрдө муну ММК өкүлдөрү үчүн юридикалыкликбез деп атап койсок да болчудай.

Шайлоо алдындагы үгүт өнөктүгү учурундагы колдонмо

Өлкөдө боло турган шайлоонун астындагы үгүт иштеринде журналисттер менен массалык маалымат каражаттарын (ММК) «Массалык маалымат каражаттары жөнүндөгү» жана «Журналисттин кесиптик ишин коргоо жөнүндөгү» мыйзамдардын жоболорун гана сактоого чакырган эмес, Шайлоо кодексинин жоболорун милдеттүү түрдө карманууга милдеттендирген өзгөчө бир учур келет. Андыктан, шайлоо учурунда ММКлар менен журналисттер шайлоо мыйзамдарында бекитилген талаптарды сактаганга милдеттүү.

Журналисттердин укуктары чектелген же бузулган учурлар арбын кездешет. Мындай жагдайлардын курчуп кетиши айрыкча шайлоо алдындагы үгүт өнөктүгүндө өзгөчө байкалат. Босогодо, президенттик шайлоо (23-июль, 2009-жыл) турат, андыктан, милдеттерибизди менен укуктарыбыздын сакталышы өзүбүзгө байланыштуу экендигибизди эстен чыгарбасак.

Сиздин колуңуздагы колдонмо шайлоо алдындагы үгүт иштерин өткөрүүдө журналисттерге укуктары менен милдеттерин тааныштыруу үчүн, болуп кетүүчү калпыстыктардын алдын алуу үчүн иштелип чыкты.

Журналист шайлоо алдындагы үгүт маалында эмнелерди билип, эсине түйүшү керек?

- Журналист шайлоо алдындагы үгүт иштери талапкерлерди каттоо мөөнөтү аяктаган күндөн башталып, добуш берүү башталганга чейин 24 саат калганда токтотуларын билүүгө милдеттүү. Кайталап добуш берүүнү өткөрүүдө шайлоо алдындагы үгүт иштери кайталап добуш берүүнү дайындоо жөнүндө расмий чечим жарыялангандан тартып кайрадан башталат.

- Бул мөөнөттүн ичинде журналист тарабынан талапкер жөнүндө таратылган, жазылган материалдар Шайлоо кодексин бузуу деп эсептелип, жазган журналист гана эмес, материалдын каарманы – талапкер да кылмыш, административдик жана атуулдук жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Андыктан талапкердин келечеги сиздин колуңузда экендигин эстен чыгарбаңыз.

- Шайлоо алдындагы үгүт иштери деп журналисттин жасаган ар бир кыймыл-аракети эсептелип каларын ММК өкүлдөрү билип коюшу керек. Буга добуш берүүчүлөрдүн шайлоого кызыгуусун ойготкон, ошону менен катар эле тигил же бул талапкерге каршы же макул деп добуш берүүгө ынандырган интервью, жаңылык, журналисттик иликтөө сыяктуу материалдар болушу мүмкүн.

- Шайлоо астындагы үгүт мөөнөтүндө журналисттин талапкер жөнүндө жазган эмгектери үчүн талапкердин бир гана шайлоо фондунан төлөнүп берилерин эсинен чыгарбашы керек.

- Шайлоо кодекси Кыргыз Республикасынын аймагында таратылуучу чет өлкөлүк массалык маалымат каражаттарында шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүүгө тыюу салат. Мындай мыйзам чет элдик журналисттерге да тиешелүү.

- Эгерде ММК же журналист шайлоо алдындагы үгүт иштерине катышууну кааласа, анда алар төмөнкүлөрдү аткарышы керек. Алар эфир убактысы жана басма сөз аянты үчүн акы төлөөнүн өлчөмү жана башка шарттарын, шайлоолорду дайындоо жөнүндө чечим расмий жарыялангандан кийин 10 календардык күндөн кечиктирбестен жарыялап жана ошол эле мөөнөттө шайлоо алдындагы үгүт иштерин жүргүзүү үчүн бардык талапкерлерге, саясий партияларга эфир убактысын, басма сөз аянтын берүүгө даяр экенин билдирүү менен Борбордук шайлоо комиссиясына жана шайлоолорду уюштуруп жаткан шайлоо комиссиясына берүүгө тийиш.

- Журналисттер дагы бир нерсени билип алганы дурус: добуш берүү күнүнө чейинки акыркы беш күндө, ошондой эле добуш берилчү күнү коомдук пикирди сурап-билүүнүн натыйжаларын, шайлоонун натыйжаларынын болжолдорун, шайлоо менен байланышкан башка иликтөөлөрдү массалык маалымат каражаттарында жарыялоого (чагылдырууга) жол берилбейт.

- Ошондой эле шайлоо менен байланышкан коомдук пикирди сурап-билүүнүн натыйжаларын жарыялоо (чагылдыруу) учурунда көрсөтүлгөн жарыяны (чагылдырууну) жүзөгө ашырып жаткан массалык маалымат каражаттары, журналисттер жана уюмдар пикир сурап-билүүнү жүргүзгөн уюмду же жеке жакты, аны жүргүзүү убактысын, пикири суралгандардын санын (тандамалуу), маалыматты чогултуу ыкмасын, пикир сурап-билүү жүргүзүлгөн регионду, суроонун так баяндалышын, мүмкүн болгон каталыктарга

статистикалык баа берүүнү, пикир сурап-билүүнү жүргүзүүнү буюрган жана аны жарыялоого акы төлөгөн жакты (жактарды) көрсөтүүгө милдеттүү.

- Талапкерлерге эфирдик убакытты, басма аянттарын берген телерадио уюмдары менен мезгилдүү басылмалар менчигинин түрүнө карабастан ошондой эле шарт менен (бирдей баада, бирдей көлөмдө жана башка шартта) башка талапкерлерге, саясый партияларга, шайлоо блокторуна да эфирдик убакыт, басма аянттарын берүүгө милдеттүү.
- Талапкер эфирде сүйлөп жатканда журналист анын сөзүн үзгүлтүккө учуратышына, ошондой эле аларды кандайдыр бир комментарийлер менен коштоосуна тыюу салынат.
- Журналисттер, башка чыгармачыл кызматкерлер, ошондой эле массалык маалымат каражаттарынын редакцияларынын кызмат адамдары талапкер же алардын ишенимдүү адамдары болсо, алар маалыматтык теле жана радиoproграммаларды алып барууга, ошол массалык маалымат каражаттары аркылуу шайлоону чагылдырууга катышууга укуксуз. Бул адамдардын үгүт иштери мамлекеттик жана жергиликтүү телерадио уюмдарынын каналдарында акысыз эфирдик убакытты пайдаланган учурда мыйзамдуу болот.

Шайлоо алдындагы үгүт иштеринин тартибин бузуу үчүн жоопкерчилик

Шайлоо алдындагы үгүт иштеринин тартибин бузуу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык кылмыштык, жарандык жана административдик тартипте жоопко тартылат. Мындай жоопкерчилик талапкерлер үчүн гана эмес, шайлоо өнөктүгүнүн башка катышуучуларына да тиет.

Административдик жоопкерчилик

52-берене. Массалык маалымат каражаттары аркылуу шайлоо алдында үгүт жүргүзүүнүн шарттарын бузуу

Административдик жоопкерчилик тууралуу кодекс боюнча «массалык маалымат каражатынын башкы редактору, журналист тарабынан шайлоо жөнүндө мыйзамдарда каралган шайлоо алдында үгүт жүргүзүү шарттарынын бузулушу - эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон (10) элүү (50) өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет» деп айтылат.

53-берене. Талапкер жөнүндө жалган маалыматтарды атайылап жайылтуу

Административдик жоопкерчилик тууралуу кодекс боюнча «шайлоонун жыйынтыгына таасир кылуу максатында депутаттыкка же башка шайлануучу кызматка талапкер жөнүндө жарыялоо аркылуу же болбосо башка ыкма менен жалган маалыматтар атайылап жайылтуу - жарандарга эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон (10) жыйырма (20), кызмат адамдарына элүүдөн (50) жүз (100) өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет».

54-берене. Үгүттөөнү ага тыюу салынган мезгилде жүргүзүү

Административдик жоопкерчилик тууралуу кодекс боюнча «шайлоого же референдумга байланыштуу үгүт иштерин Кыргыз Республикасынын мыйзам актыларында тыюу салынган мезгилде жүргүзүү - эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон (10) жыйырма (20) өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет».

55-берене. Дарексиз (анонимдүү) үгүттөөчү материалдарды даярдоо же жайылтуу

Административдик жоопкерчилик тууралуу кодексте «мамлекеттик бийлик органдарына же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоого даярдык көрүү жана аны өткөрүү мезгилинде аларды чыгарууга жооптуу болгон уюмдар жана адамдар жөнүндө маалыматты камтыбаган үгүттөөчү басылма материалдарды даярдоо же жайылтуу - эсептешүү көрсөткүчүнүн ондон (10) жыйырма (20) өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет» деп жазылган.

56-берене. Үгүттөөчү басылма материалдарды атайылап жок кылуу же зыянга учуратуу
Административдик жоопкерчилик тууралуу кодексте «Үгүт жүргүзүү өнөктүгүнүн мезгилинде имараттын, курулуштун же башка объектилердин менчиктөөчүсүнүн же ээсинин макулдугу менен аларга илинип коюлган депутаттыкка же башка шайлануучу кызматка талапкердин сүрөтүн, анын өмүр баяны жазылган плакатты же болбосо башка үгүттөөчү басылма материалдарды атайылап жок кылуу, зыянга учуратуу - эсептешүү көрсөткүчүнүн бештен (5) жыйырма (20) өлчөмүнө чейин администрациялык айып салууга алып келет» деп жазылган.

Кылмыш жоопкерчилиги

127-берене. Кыргыз Республикасынын Кылмыш кодекси. Ушактоо

- (1) Ушактоо, башкача айтканда экинчи бир адамдын ар-намысына жана кадыр-баркына шек келтирген же анын беделин кетирген жалган маалыматтарды атайылап жайылтканда - эсептик көрсөткүчтүн элүү (50) өлчөмүнөн жүз өлчөмүнө (100) чейин айып салынат.
- (2) Калк алдында чыгып сүйлөгөндө, калкка көрсөтүлгөн чыгармада же массалык маалымат каражаттарында ушак жүргүзгөндө - эсептик көрсөткүчтүн жүз (100) өлчөмүнөн бир миң (1000) өлчөмүнө чейин айып салынат.
- (3) Ушактоо оор же өзгөчө оор кылмыш жасаган деген айыптоо менен коштолгондо - үч айдан алты айга чейинки мөөнөткө камакка алынат же үч жылга чейинки мөөнөткө эркинен ажыратуу менен жазаланат.

Азыркы Кодекстин 127-беренесине карата берилген түшүндүрмөнү караңыз.

128-берене. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза Кодекси. Мазактоо

- (1) Мазактоо, башкача айтканда уятсыздык менен экинчи бир адамдын ар-намысын жана кадыр-баркын атайылап кемсинтүү - эсептик көрсөткүчтүн жыйырма (20) өлчөмүнөн элүү (50) өлчөмүнө чейин айып салуу менен жазаланат.
- (2) Калк алдында чыгып сүйлөгөндө, калкка көрсөтүлгөн чыгармада же массалык маалымат каражаттарында мазактоо - эсептик көрсөткүчтүн элүү (50) өлчөмүнөн жүз (100) өлчөмүнө чейин айып салынат.

Азыркы Кодекстин 128-беренесине карата берилген түшүндүрмөнү караңыз.

139-берене. Шайлоо укуктарын жүзөгө ашырууга же шайлоо комиссияларынын ишине тоскоолдук кылуу

- (1) Жаран өзүнүн шайлоо укуктарын же референдумга катышуу укуктарын жүзөгө ашырышына тоскоолдук кылуу, ошондой эле шайлоо комиссияларынын же референдум өткөрүү боюнча комиссиялардын ишине тоскоолдук кылуу - эсептик көрсөткүчтүн элүү (50) өлчөмүнөн жүз (100) өлчөмүнө чейин айып салуу менен жазаланат.
- (2) Ошол эле жосундар:
 - 1) сатып алуу, алдоо, зомбулук көрсөтүү же зомбулук көрсөтөм деп коркутуу менен коштолгондо;
 - 2) өзүнүн кызматтык абалынан пайдалануу менен жасалганда;
 - 3) алдын ала макулдашуу боюнча адамдардын тобу тарабынан жасалганда;
 - 4) уюшкан кылмыштуу топ тарабынан жасалганда - эсептик көрсөткүчтүн эки жүз (200) өлчөмүнөн беш жүз (500) өлчөмүнө чейин айып салуу же беш жылга чейинки мөөнөткө эркинен ажыратуу менен жазаланат.
- (3) Шайлоочунун референдум, Кыргыз Республикасынын Президентин, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин же жергиликтүү кеңештеринин депутаттарын, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын башчыларын шайлоо убагында референдумдун же шайлоонун натыйжаларына таасир этүү максатында башка адам же адамдардын тобу үчүн добуш бериши, ага тете болгон ошол эле максатта ушундай аракеттерге кошо катышуусу - эсептик көрсөткүчтүн беш жүздөн (500) бир

миңге (1000) чейинки өлчөмүндө айып салуу же алты айдан үч жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратуу менен жазаланат.

140-берене. Шайлоочулардын добуштарын сатып алуу

Кыргыз Республикасынын Президенттигине, Жогорку Кеңештин депутаттыгына талапкер, ошондой эле алардын жакын туугандары ишенимдүү адамдары жана ыйгарым укуктуу өкүлдөрү материалдык баалуулуктар түрүндө же кандайдыр бир кызматты же башка дөөлөттөрдү алууга көмөктөшүү менен добуштарды сатып алышы - беш жүздөн (500) бир миңге (1000) чейинки эсептик көрсөткүчтөрдүн өлчөмүндөгү айып же эки жылга чейинки мөөнөткө түзөтүү жумуштары, же эки жылга чейинки мөөнөткө эркинен ажыратуу менен жазаланат.

Ошондой эле жарандык жоопкерчилик тууралуу да унутпаш керек:

Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинде журналисттер дайыма унутпашы керек болгон **18-берене** бар, көпчүлүк учурда ушул берене боюнча Кыргыз Республикасынын ММКсындагы журналисттерге карата миллиондогон доолор козголот.

18-берене. Жарандын ар-намысын, кадыр-баркын жана ишкердик беделин же юридикалык жактын ишкердик беделин коргоо

1. Жаран өзүнүн ар-намысына, кадыр-баркына же ишкердик беделине шек келтирген маалыматтарды, ал эми юридикалык жак өзүнүн ишкердик беделине шек келтирген маалыматтарды төгүндөөнү сот аркылуу талап кылууга укуктуу.

Ишке тиешеси бар адамдардын талабы боюнча жарандын ар-намысын жана кадыр-баркын, ишкердик беделин ал өлгөндөн кийин да коргоого жол берилет.

2. Эгерде жарандын ар-намысына, кадыр-баркына же ишкердик беделине шек келтирген маалыматтар, ошондой эле юридикалык жактын ишкердик беделине шек келтирген маалыматтар массалык маалымат каражаттарында жайылтылса, алар ошол эле массалык маалымат каражаттарында төгүндөлүүгө тийиш.

Эгерде аталган маалыматтар уюмдан чыккан документте камтылса, мындай документ алмаштырылууга же кайра алынууга тийиш.

Башка учурларда жокко чыгаруунун тартиби сот тарабынан белгиленет.

3. Массалык маалымат каражаттарында анын укуктарын же мыйзам тарабынан корголгон таламдарын кысымга алган маалыматтар жарыяланган учурда, жаран же юридикалык жак ошол массалык маалымат каражатында өзүнүн жообун жарыялоого укуктуу.

4. Эгерде соттун чечими аткарылбаса, сот мыйзам бузуучуга процессуалдык мыйзамдарда каралган өлчөмдөрдө жана тартипте мамлекеттин кирешесине өндүрүлүүчү айып акы салууга укуктуу. Айып акыны төлөө укук бузуучуну соттун чечиминде каралган аракеттерди аткаруу милдетинен бошотпойт.

5. Өзүнө карата ар-намысына, кадыр-баркына же ишкердик беделине шек келтирген маалыматтар жайылтылган жаран, ошондой эле өзүнө карата ишкердик беделине шек келтирген маалыматтар жайылтылган юридикалык жак мындай маалыматтарды төгүндөө менен катар алардын жайылтылышынан улам келтирилген зыяндардын жана моралдык зыяндын ордун толтурууну талап кылууга укуктуу.

6. Эгерде жарандын ар-намысына, кадыр-баркына же ишкердик беделине шек келтирген маалыматтарды, ошондой эле юридикалык жактын ишкердик беделине шек келтирген маалыматтарды жайылткан адамды аныктоого мүмкүн болбосо, өзүнө карата мындай маалыматтар жайылтылган адам жайылтылган маалыматтарды чындыкка ылайык келбейт деп табуу жөнүндө сотко арыз менен кайрылууга укуктуу.

1027-берене. КРнын Жарандык кодекси. Моралдык зыяндын ордун толтуруу

1. Ушул берененен 2-пунктунда көрсөтүлгөн учурлардан тышкары моралдык зыяндын орду аны келтирген кишинин күнөөсү бар болсо, аны келтирген жак тарабынан

толтурулат.

2. Моралдык зыяндын орду төмөнкүдөй учурларда аны келтирген жактын күнөөсү бар же жок экендигине карабастан толтурулат:

өтө коркунучтуулук менен жарандын өмүрүнө жана ден соолугуна зыян келтирилгенде; жаранды мыйзамсыз соттоонун, кылмыш жоопкерчилигине мыйзамсыз тартуунун, токтотуу чарасы катары камакка алуу же башка жакка кетип калбоо жөнүндө кол койдуруп алуу мыйзамсыз колдонгондо, камакка алуу же түзөтүү иштери түрүндө мыйзамсыз административдик жаза колдонуунун натыйжасында зыян келтирилгенде; адамдын ар-намысын, абийирин жана ишкердик беделин түшүрүүчү маалыматтарды таркатуу менен зыян келтиргенде;

ошондой эле мыйзамда каралган башка учурларда.

3. Жарандын мүлктүк укуктарын бузууга алып келген аракет (аракетсиздик) менен келтирилген моралдык зыяндын орду мыйзамда каралган учурлардан тышкары толтурулбайт.

1028-берене. КРнын Жарандык кодекси. Моралдык зыяндын ордун толтуруунун өлчөмү

1. Моралдык зыяндын орду акчалай толтурулат.

2. Моралдык зыяндын ордун толтуруунун өлчөмү жабыр тартуучуга келтирилген денесине жана адептик запкынын мүнөзүнө, ошондой эле күнөө зыяндын ордун толтуруунун негизи болуп саналган учурларда анын даражасына жараша сот тарабынан аныкталат. Зыяндын ордун толтуруунун өлчөмүн аныктоодо аң-сезимдүүлүк жана адилеттүүлүк талаптары эске алынат.

Денесине жана адеп-ахлагына тийгизилген запкынын мүнөзү сот тарабынан андай моралдык зыян келтирилген жагдайды жана жабыр тартуучунун жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен аныкталат.

3. Моралдык зыяндын орду мүлктүк зыяндын ордун толтурууга тийиш экендигине карабастан толтурулат.

Кыргызстан журналистинин этикалык кодекси.

2007-жылдын 8-декабрындагы журналисттердин республикалык жыйынында кабыл алынган

2009-жылдын 16-апрелиндеги журналисттердин республикалык конференциясында түзөтүүлөр киргизилген

Кыргызстан журналистинин этикалык кодекси Кыргызстандагы ЖМК кызматкарлеринин адистешүүсүнө карабастан алардын этикалык жана кесиптик иш стандарттарын калыптандыруу, Кыргызстандагы журналистиканын кесиптик деңгээлин жогорулатуу, ошондой эле ЖМКга карата коомдун ишеничин жана сый мамилесин сактап калуу максатында кабыл алынды.

1. Журналист коомдун демократиялашуусу процессине, Кыргызстандын көп улуттуу элинин ынтымагына, ошондой эле өлкөдөгү экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөрдү ишке ашырууга көмөктөшүшү керек.
2. Сөз эркиндиги журналисттин ишмердүүлүгүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Кайсы гана кырдаалда болбосун журналист сөз, ой-пикир жана маалыматка жетүү эркиндигине карата ар бир адамдын укугун ишке ашырыш үчүн сөз эркиндигин коргоого, маалыматты бурмалоо жана цензура киргизүү аракеттерине каршы турууга тийиш.
3. Журналист жекече пайда көздөп өз кызмат абалын пайдаланышы, материалдарды даярдаганы, маалыматты жашырганы же бурмалаганы үчүн белек, акча же дагы башка сый алышы, өзгөчө мамилеге ээ болушу, тейлениши туура эмес.
4. Журналисттин жеке кызыкчылыгы анын кесиптик ишинин жыйынтыгына таасирин тийгизбеш керек. Журналист өзүнүн жеке кызыкчылыктары жана өз үй-бүлөсүнүн кызыкчылыктары тиешелүү болгон чөйрө тууралуу ЖМКнын жетекчилигин кулак кагыш кылышы зарыл. Журналист жеке пайда көздөп өз кесибинде алган кандай гана маалыматты болбосун жарыялаганга чейин колдонбошу керек жана кызыккан адамдарга бербеш керек.
5. Журналист кандайдыр бир партияда мүчө болуудан, саясий ишмердүүлүктөн, мамлекеттик кызматта жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында иштөөдөн оолак болушу керек. Андай болбосо ал өз иши туурасында өз окурмандарына, угармандарына жана көрүүчүлөрүнө кабарлоого милдеттүү.
6. Журналист жалпыга маалымдоо каражаттарын коомдун кызыкчылыгына, адамдын жана жарандын укуктарына каршы пайдаланышына, согушту, зомбулукту, расалык, улуттук, жыныстык, жердештик, диний, сексуалдык жана социалдык касташууну пропагандалоо максатында колдонушуна жол берилбейт.

Материалдарды даярдоодо журналист айрым адамдын (же адамдардын) тиешелүү белгилерин, ошондой эле тышкы жана психикалык өзгөчөлүктөрүн көрсөтүүдөн оолак болушу керек, бирок буга ошол маалымат журналисттик материалдын ажырагыс бөлүгү болгон учурлар кирбейт.

7. Журналист жарнама материалдарды жаратуудан жана ага катышуудан оолак жүрүүгө тийиш. Андай болбосо мындай материалдардын коммерциялык мүнөзү окурманга, угарманга жана көрүүчүгө дароо түшүнүктүү болушу үчүн журналист жарнама материалдар аналитикалык жана маалыматтык материалдардан тиешелүү рубрикация же кошумча белгилер (символдор), шрифт же дагы башка ыкмалар менен даана бөлүнүп турушу үчүн колдон келген бардык аракетин көрүшү зарыл.

8. Журналист эч кандай шартта билип туруп жалган маалымат жарыялабашы керек. Эгерде таркатылган маалымат чындыкка жатпай турган болуп чыкса журналист аны колдо болгон бардык мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануу менен түзөтүүгө милдеттүү.
9. Тартылган сүрөттөрдү жана аларга коюлган колдорду, тексттерди, материалдардын аталыштарын редакциялоодо материалдарды бурмалоого жол берилбейт. Материалдардын тексттери, интерчуулар, маектер тартылган материалдын видеокатарына туура келиши керек.
10. Фактыларды, божомолдорды жана пикирлерди бири-биринен даана бөлүү зарыл.
11. Журналист өз ишинде ар бир адамдын жеке жана интим турмушуна урматтоо менен мамиле кылышы милдет. Адамдын жеке жана интим турмушуна кийлигишүүгө материалдын каарманынын иш-аракеттери социалдык мааниге ээ болгондо же коом үчүн кызыгуу туудурганда гана жол берилет. Мындай материалдарды жарыялоодон мурда журналист үчүнчү тараптардын кызыкчылыгына доо кетпей тургандыгын текшерши керек.
12. Журналист балдарга байланыштуу маселелерди чагылдырууга өтө кылдат мамиле кылышы зарыл. Журналистте жана редактордо жашы жете электердин жеке жашоосун чагылдырууга маанилүү себеби (негиздемеси) жана балдардын ата-энесинин, мыйзамдуу өкүлдөрүнүн же асыроочуларынын макулдугу болушу керек. Зордук-зомбулукка, мыйзамсыз аракеттерге байланышкан окуяларга кабылган балдардын аттарын же аларды таанууга мүмкүнчүлүк берген белгилерин жарыялоого жол берилбейт.
13. Сот процессин чагылдыруу айыпталгандарга карата ысык-суугу жок мамиледе болушу керек. Журналист соттун тиешелүү чечими чыкмайынча адамды кылмышкер деп атай албайт. Материал даярдап жатканда журналист кылмыш боюнча шектелип жаткан адамдардын аты-жөнүн жана сүрөттөрүн жарыя кылуудан алыс болушу зарыл, буга айыпталгандар бегилүү адамдар болгон, өздөрүнүн ким экенин айткан же мыйзам жол берген учурлар кирбейт.
14. Журналист кылмыштардын жана чукул кырдаалдардын курмандыгы болгон адамдарга, ошондой эле алардын жакындарына жана туугандарына зыян келтире турган, алардын ден соолугун жана психологиялык абалын начарлата турган жүрүш-туруштан алыс болушу керек. Материалдарды даярдоодо журналист кылмыштардын, кырсыктардын жана чукул кырдаалдардын курмандыгы болгон адамдардын аты-жөнүн жана сүрөтүн жарыялоодон алыс болушу керек, бул талап ошол адамдар кеңири белгилүү инсан болгон же өздөрүнүн ким экенин айткан учурларга тиешелүү эмес.
15. Журналист террордук аракеттер жана террорго каршы операциялар учурунда адамдарды сактоо жана адамдын жашоого болгон укугу башка бардык укуктар менен эркиндиктерден жогору тураарын түшүнүүгө милдеттүү. Террористтер көпчүлүк учурларда ЖМКны өз позициясын билдириш үчүн же башка жердеги өнөктөштөрүнө шарттуу белги бериш үчүн өз максаттарына пайдаланууга аракет кылышаарын журналист эстей жүрүшү зарыл. Андыктан журналисттер укук коргоо органдары менен алдын ала кеңешмейинче өз демилгеси менен террористтерден интервью албашы керек жана террористтерге түз эфирге чыгууга мүмкүнчүлүк бербеш керек. Террордук аракеттерди жана террорго каршы операцияларды чагылдырууда журналист адамдарды сактоо менен алектенген адистердин иш-аракеттеринин майда-чүйдөсүн сүрөттөөдөн алыс болушу керек жана окуя болуп жаткан жерди же анын катышуучуларын көрсөтүүдө артыкбаш натурализмден баш тартышы зарыл.

16. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында көрсөтүлгөн учурлардан тышкары, журналист өз маалымат булактарын жашырууга укуктуу.
17. Журналист карама-каршы тараптардын, анын ичинде журналисттин сынына кабылган адамдардын пикирлерин тең салмактуу бериш керек.
18. Социалдык иликтөөлөрдүн маани-маңызын бузган тандалма цитаталарды колдонууга жол берилбейт. Белгилүү жыйынтыкка жетүү максатында калк арасындагы сурамжылоолорду бурмалоого болбойт. Журналист өз материалынын каармандарына тигил же бул көрүнүштөргө жана окуяларга терс же оң пикирин билдирген анонимдүү эксперттердин сөздөрүн колдонуудан баш тартышы керек.
19. Журналист маалыматты, документтерди, фотосүрөттөрдү, аудио жана видеоматериалдарды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын чегинде алууга бардык аракетин жумшаш керек. Мындан башка ыкмаларды колдонуп табылган маалыматты ал коомчулук үчүн зор мааниге ээ болгондо гана колдонсо болот.
20. Журналисттин дүйнө туюмуна жана объективдүү журналистиканын принциптерине каршы келген тапшырмаларды аткарууга жана макалаларды жазууга милдеттендирүүгө болбойт.
21. Журналист плагиатка барбашы керек. Жазма же сөз түрүндөгү бирөөнүн материалдарын колдонгондо сөзсүз түрдө ага шилтеме кылуу зарыл.
22. Журналист жеке кызыкчылыктарын көздөп, ЖМК аркылуу өз арадаштарынан өчүн албашы керек.
23. Журналист өз кесиптештерине зыян келтирбей, алардын ар-намысын урматташы абзел. Кесиптик шериктештик деген түшүнүктү сыйлап, журналист кесибинин, чынчыл атаандаштыктын, сөз жана маалымат эркиндигинин кызыкчылыгы үчүн аракеттениши керек.

Пайдаланылган булактар:

1. "Памятка для журналистов освещающих выборы
2. Кыргыз Республикасындагы шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын Кодекси (Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 27-октябрындагы №158 мыйзамына ылайык берилди). (Кыргыз Республикасынын 2009-жылдын 10-январындагы N 3, 2009-жылдын 23-январындагы N 20 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык) Бишкек-2009
4. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодекси
5. Кыргыз Республикасынын Граждандык Кодекси
6. Кыргыз Республикасынын Администрациялык Жоопкерчилик жөнүндө Кодекси